સૌરાષ્ટ્ર આસપાસ

ભારતમા હવે ડિજિટલ વસતી ગણતરી

ભારતના લોકશાસનનો નવો અધ્યાય શરૂ થઈ રહ્યો છે.ભારતમાં ૧ એપ્રિલ, ૨૦૨૬થી શરૂ થતી 'વસતી ગણતરી ૨૦૨૭' માત્ર એક આંકડાકીય પ્રક્રિયા નથી; તે ભારતના લોકશાસન, નીતિ-નિર્માણ અને ટેક્નોલોજી આધારિત શાસનવ્યવસ્થાનો ઐતિહાસિક વળાંક છે. કોરોના મહામારીને કારણે ૨૦૨૧ની દાયકાની વસતી ગણતરી મોકૂફ રહી હતી. હવે રૂ. ૧૧,૭૧૮.૨ કરોડના ખર્ચે થતી આ ગણતરી ભારતની પહેલી સંપૂર્ણપણે ડિજિટલ વસતી ગણતરી બનશેલજ્યાં કાગળ, રજિસ્ટર અને ફાઈલોના સ્થાને મોબાઈલ એપ, ટેબ્લેટ અને સર્વર આધારિત સિસ્ટમ કામ કરશે.વસતી ગણતરીની પ્રક્રિયા બે તબક્કામાં વહેંચાઈ છે. પ્રથમ તબક્કામાં 'હાઉસ લિસ્ટિંગ' દ્વારા મકાનોની ગણતરી અને તેમાં રહેલી પાયાની સુવિધાઓલવીજળી, પાણી, શૌચાલય જેવી વિગતોલએકત્રિત થશે. બીજા તબક્કામાં વ્યક્તિગત વિગતો જેમ કે ઉમર, શિક્ષણ, ધર્મ, વ્યવસાય અને જ્ઞાતિ નોંધાશે. આ બંને તબક્કા મળીને દેશની સામાજિક-આર્થિક રચનાનું સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ આપશે. આ વખતે 'સેલ્ફ-એન્યુમરેશન'નો વિકલ્પ આપીને સરકાર નાગરિકોને પોતાની માહિતી જાતે ઓનલાઈન ભરવાની તક આપી રહી છે. હાઉસ લિસ્ટિંગ શરૂ થાય તે પહેલાં ૧૫ દિવસ સુધી નાગરિકો પોર્ટલ અથવા એપ પર વિગતો આપી શકશે અને ત્યારબાદ ૩૦ દિવસમાં સરકારી કર્મચારીઓ ઘરે જઈને બાકીની માહિતી પૂર્ણ કરશે. આ વ્યવસ્થા સમય બચાવે છે, માનવીય ભૂલો ઘટાડે છે અને નાગરિકોની ભાગીદારીને મજબૂત કરે છે.ડિજિટલ પદ્ધતિનો સૌથી મોટો ફાયદો ડેટાની ગુણવત્તા અને ઝડપ છે. માહિતી સીધી સર્વર પર અપલોડ થવાથી ડુપ્લિકેશન અને ખોટી એન્ટ્રીની શક્યતા ઘટશે. પરિણામે, આંકડાઓ ઝડપથી ઉપલબ્ધ થશે અને નીતિ-નિર્માણમાં વિલંબ નહીં થાય. 'સેન્સસ-એઝ-એ-સર્વિસ' મોડલ અપનાવીને સરકાર વિવિધ મંત્રાલયોને એક ક્લિક પર મશીન-રીડેબલ ડેટા ઉપલબ્ધ કરાવશે. શિક્ષણ, આરોગ્ય, શહેરી વિકાસ, સામાજિક ન્યાયલદરેક ક્ષેત્રે પુરાવા આધારિત નીતિઓ ઘડવામાં આ ડેટા આધારસ્તંભ બનશે. સમગ્ર પ્રક્રિયાની દેખરેખ માટે તૈયાર કરાયેલ 'સેન્સસ મેનેજમેન્ટ એન્ડ મોનિટરિંગ સિસ્ટમ' પારદર્શિતા વધારશે અને કામગીરી પર?? નજર રાખશે.આ વસતી ગણતરીનું એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે જ્ઞાતિ આધારિત માહિતીનું સંગ્રહણ. ભારતમાં છેલ્લે ૧૯૩૧માં જ્ઞાતિ આધારિત વસતી ગણતરી થઈ હતી. તે પછીના દાયકાઓમાં સમાજમાં મોટા ફેરફાર થયા છેલશિક્ષણ, રોજગાર, સ્થળાંતર અને શહેરીકરણની અસરોથી સામાજિક ગોઠવણી બદલાઈ છે. આવા સમયમાં જ્ઞાતિની માહિતી ફરી એકત્ર થવી સંવેદનશીલ હોવા છતાં નીતિ-નિર્માણ માટે જરૂરી છે. જો આ ડેટાનો ઉપયોગ જવાબદારીપૂર્વક થાય, તો તે સામાજિક ન્યાય, સમાન તક અને લક્ષિત કલ્યાણ યોજનાઓ માટે માર્ગદર્શક સાબિત થઈ શકે છે. પરંતુ સાથે જ રાજકીય ઉપયોગ અને ગેરવપરાશથી બચાવવું એ સરકાર અને સમાજ બંનેની જવાબદારી રહેશે.ડેટા સુરક્ષા અને ગોપનીયતા આ સમગ્ર પ્રયાસનો સૌથી મોટો પડકાર છે. ડિજિટલ માધ્યમથી એકત્ર થતો વિશાળ વ્યક્તિગત ડેટા સાયબર હુમલા અને ગેરવપરાશના જોખમ સાથે જોડાયેલો છે. સરકાર દ્વારા કડક સુરક્ષા વ્યવસ્થાઓ, એન્ક્રિપ્શન, એક્સેસ કંટ્રોલ અને કાનૂની સુરક્ષાઓની વાત કરવામાં આવી છે, પરંતુ વિશ્વાસ ત્યારે જ પેદા થશે જ્યારે આ દાવાઓ જમીન પર અસરકારક રીતે અમલમાં મૂકાશે. નાગરિકોને પણ ડેટા કેવી રીતે વપરાશે, કોણ જોઈ શકશે અને કેટલા સમય સુધી સાચવાશેલઆ બધાની સ્પષ્ટ માહિતી આપવી જરૂરી છે.

હેમંત ઋતુમાં માવઠાના મિજાજ વચ્ચે પ્રકૃતિનું અનુપમ સૌંદર્ય...

ફ્રાઇડે ફોટો સ્ટોરી - દિપક માળી

સાંપ્રત સમયે આ તસ્વીર જાણે નજર સમક્ષ પ્રકૃતિનું એક અનુપમ અને મનોહરી સ્વરૂપ ધરી રહી છે. હેમંતની આ ઋતુમાં જ્યારે આકાશ નિર્મળ હોવું જોઈએ, ત્યારે માવઠાના શ્યામલ વાદળોથી ઘેરાયેલું ગગન એક વિલક્ષણ આભા પ્રગટાવી રહ્યું છે. અગ્રભાગમાં લચેલી બોગનવેલના રક્તવર્ણી પુષ્પો હરિત પર્ણોની ઓથમાં રહીને વાતાવરણને જીવંતતા બક્ષે છે. મધ્યમાં વહેતી આ સરિતાના સ્થિર જળમાં આભના આ લોલક જેવા વાદળોનું પ્રતિબિંબ અદભૂત સૌંદર્ય નિપજાવવા મથે છે; ત્યારે ક્ષિતિજ પર દેખાતી આ ગહન વનરાજી અને પર્ણકુટીર જેવું નાનકડું નિવાસસ્થાન માનવ અને પ્રકૃતિના અદ્વૈત સંબંધની પ્રતીતિ કરાવે છે.

'દેવ' એટલે કોણ? અને 'દેવયજ્ઞા' એટલે શું?

વિશેષ

સ્વર્ગમાં સુખોપભોગ ભોગવે છે તેને માટે દેવ શબ્દ છે ?? ના, એવું નથી... પરંતુ લોકોમાં દેવત્વ લાવવું, પરોપકાર વૃત્તિથી, કલ્યાણકારી કામો કરે છે તે 'દેવ' છે. દેવ શબ્દ ઋ ધાતુમાંથી આવેલ છે. તેમાંથી દેવ શબ્દ આવ્યો છે. જે સારી ક્રિડા કરે. જીવન એક રમત જેવું લાગે. સમાજનાં છેલ્લામાં છેલ્લા માણસને એમ લાગવું જોઈએ કે જીવન એક રમત છે જીવનમાં સુખ દુઃખ આવે છે તે રમત છે. શતરંજની રમતમાં ઘોડો અટકી જાય તો કોઈ રડતું નથી. વજીર મરી જાય તો કોઈ ખરખરો કરતું નથી. એનું કારણ કે વજીર મરી ગયો તે પાછો ઉભા કરીશું. એમ ફરી રમત રમવા તૈયાર થઈએ છીએ. બધાને ભેગા કરી ફરી રમતની શરૂઆત કરે છે. આવી વિશાળ ભાવનાથી-વિવિધ પ્રકારના સાત્વિક આનંદથી જીવે છે તે 'દેવ' કહેવાય. (પાંડુરંગશાસ્ત્રી). ધ્યેય ઉત્તમ રાખીને જીવે તે 'દેવ'. જીવનમાં દૈવી ધ્યેય હોવું તે દેવત્વ છે. ગતિશીલ જીવે તે 'દેવ'. જીવનમાં દૈવી ધઅયેય હોવું તે દેવત્વ છે. ગતીશીલ જીવન બનાવી જીવનની શોભા વધારે તે દેવ. જીવનમાં ઘણાંય તત્વજ્ઞાનીઓ છે. જે કૃષ્ણના વિચારોને પ્રગટાવે છે. તેવા ક્રાંતિકારી માનવ 'દેવ' જ છે. દેવ આકાશમાં જ રહે તેવું નથી. તે બુદ્ધિ-શક્તિ-વિત્તશક્તિ વગેરેનો સદુપયોગ પ્રભુને માધ્યમ રાખીને કરે છે તે દેવ છે. ટૂંકમાં ધ્યેયશીલ ઉત્તમ જીવન જેનું હોય તે દેવ. જીવનની દરેક કૃતિમાં માંગલ્ય લાવવા પ્રયત્ન થયા હોય તે અને પ્રભુને પ્રસન્ન કરનારા કાર્યો કરનાર દૈવી મનુષ્ય કહેવાય છે.

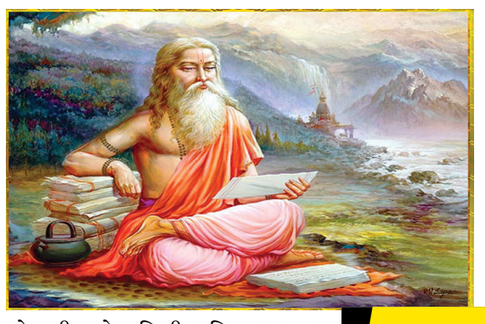

પોતાની અને સૃષ્ટિની કાન્તિ વધારનારા કાર્યો કરનાર 'દેવ' જ ગણાય. વિવિધ પ્રકારના આનંદથી યુક્ત જીવન ધરાવે તે 'દેવ'. આ આનંદ સર્વવ્યાપક હોવો જોઈએ. માણસ બુદ્ધિપ્રધાન પ્રાણી છે. દરેક કાર્યો પ્રભુનાં છે તે સમજી જે કાર્યો કરે છે તે 'દેવ' જ છે. આ ભાવજીવનનો આનંદ 'દેવી' પુરુષો અનુભવી શકે છે.

માનવમાં દેવત્વનું નિર્માણ થાય એવી ભગવાનની ઇચ્છા છે. જેમ બાપની ઈચ્છા હોય કે છોકરો મારા કરતાં વધારે સારો થાય, ઉન્નતિકારક કાર્યો કરે, મારૂં નામ રોશન કરે તેવી રીતે ભગવાનની પણ ઇચ્છા છે કે માનવમાં 'દેવત્વ' નિર્માણ થાય.'તમે બધા સારા કર્મો, કલ્યાણકારી કર્મો કરી દેવતાઓને ઉન્નત કરો અને દેવતાઓ તમને બધાને ઉન્નત કરે આ પ્રમાણે નિઃસ્વાર્થભાવે એકબીજાને ઉન્નત કરી રહીને તમે બધા પરમ કલ્યાણ પામશો. 'દેવ'ત્વ પામશો. આ સૃષ્ટિમાં આવીને બધાએ કેમ રહેવું તેની જીવન સંહિતા (ઈંદ્ધી ક ઈંકી) આમાં સમજાવ્યું છે. આવું જીવન જીવવાથી આપણામાં દેવત્વ આવી શકે છે. આમ આપણા સમાજમાં આપણું વિશુદ્ધ જીવન એ જ દૈવી જીવન છે.

- ઈશ્વરને ફળ સોંપીને જે કાર્ય કરે તે 'દેવ' :- અભિમાન રહિત, કૃષ્ણાર્પણ કાર્યોમાં પ્રગતિ કરે તે 'દેવ'. 'હું કરું' - 'મેં કર્યું' અભિમાનરહિત હોય... ચૈતન્ય યુક્ત જીવન હોવું જોઈએ. ઘણાં કહે હું ૯૦ વરસનો થયો.. પણ તેથી શું ? પણ કર્યું શું ? કેવળ દિવસો કે વરસો ગણવાથી જીવન નથી બનતું પણ કંઈક સારું કાર્ય કરવાથી સારું જીવન (ઊીક્ષ્ઞ ઙ્મૌહજ્ઞ) બને છે.

- દેવ યજ્ઞા :- દેવનાં કાર્યો કરવાં એટલે 'દેવયજ્ઞા'. લોકોમાં દેવત્વ લાવવું એ દેવકાર્ય છે. કે જીવ કંઈ ઉન્નત થશે, મોટો થશે, મહાન થશે. એમ એની અંદર બેઠેલા છીએ એટલે એમને (ઈશ્વરને) શોભે તેવું વર્તન કરવું અમારી જીંદગી શુભ કાર્યો કરે તે દેવયજ્ઞા છે. આટલી બધી ઇન્દ્રિય શક્તિ શરીરમાં કામ કરે છે. કારણ કે પ્રભુને વિશ્વાસ છે કે આ જીવ કંઈ ઉન્નત થશે. મોટો થશે અને જીવનનું ગૌરવ વધારે તેવા પરોપકારવૃત્તિથી ઈશ્વરને ફળ અર્પણ કરીને થતા કાર્યો તે દેવયજ્ઞા છે.

- જેને સારું જીવન જીવવાની જીજીવિષા હોય તે દેવ :- માણસ તરીકે જન્મ્યો છે તો માનવતાભર્યા જીવન જીવવાની પણ જીજીવિષા હોવી જરૂરી છે. અજ્ઞાનની સામે વિજયી થઈશ. વિકારો સામે વિજયી થઈશ. આવી જીજીવિષા ભર્યું જીવન જીવે તે 'દેવ' છે. સારું જીવન જીવવું પછી ભલે તે ગરીબ હોય, શ્રીમંત હોય, વિદ્વાન હોય, પણ જીવનમાં સર્વેને કંઈ ચૈતન્ય દેખાતું હોય. સર્વમાં ઈશ્વરનું દર્શન કરતો હોય. સહુના માટે યથા યત્ન કાર્યો કરતો હોય જેનો હેતુ સહુના કલ્યાણ માટેનો હોય તે 'દેવ' છે.

- વ્યવહાર શીખવે તે દેવ :- વ્યવહાર એટલે બે માણસ વચ્ચેનો જે સંબંધ છે તેને વ્યવહાર કહેવાય. બીજા જોડે કેમ રહેવું ? જીવનમાં એ શીખવાનું છે. આજના અભ્યાસક્રમમાં બીજા જોડે કેમ રહેવું તે શીખવવામાં આવતું નથી. અભ્યાસક્રમમાં તે વિષય હોતો નથી. તેથી એન્જિનિયર, કે ડોક્ટર તરીકે પ્રથમ કક્ષાની વ્યક્તિ, પતિ તરીકે તૃતીય કક્ષાની અને પિતા-પુત્ર તરીકે પણ નીચી જોવા મળે છે. કારણ બીજા જોડે એને રહેતા જ આવડતું નથી. બીજા જોડે રહેવું તે એક કળા છે. ઘણા લોકો બીજા જોડે રહે છે, પણ તે બીજાના પગ ચાટીને રહે છે. ખુમારીથી જીવી શકતા નથી. કોઈની ગુલામી નહી કરું, કોઈનું મન મારીને જીવીશ નહી. સ્વમાનથી કાર્ય કરીશ. પોતાનો કે કોઈનો આત્મા ન મારવો એ એક મોટી જીવનકલા છે. યોગ્ય રીતે જીવન જીવે તે 'દેવ' છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સરસ્વતી પૂજા એટલે વસંતનુ આગમન

જીવન-સંઘર્ષમાં વ્યસ્ત અને ક્યારેક ત્રસ્ત બનેલા સમાજ માટે વસંતપંચમી આનંદ-પ્રમોદ, રંગરાગ અને નવચેતનાનો સંદેશ લઈને આવે છે. જીવનને વસંત જેવું

વસંતપંચમી ભારતીય સંસ્કૃતિનું એક એવું મંગલ પર્વ છે, જેમાં પ્રકૃતિ, જીવન અને જ્ઞાન — ત્રણેયનો સુમેળ એકસાથે ઝળહળી ઊઠે છે. આ પર્વ માત્ર ઋતુ પરિવર્તન નું સંકેત નથી આપતું, પરંતુ માનવજીવનની પાનખરને વિદાય આપી નવી ઉર્જા, આનંદ અને સર્જનાત્મકતાના આગમનનું ઘોષણાપત્ર બને છે.

મધુર, સુગંધિત અને સર્જનશીલ બનાવવાનો સંદેશ આ પર્વ આપેછે.વસંત પંચમી અને સરસ્વતી પૂજાનો દિવ્ય આરંભ આ દિવસથી થાય છે.

ભારતીય પરંપરા અનુસાર જ્ઞાન, વિદ્યા, સંગીત અને કલાની અધિષ્ઠાત્રી દેવી સરસ્વતી માતાની પૂજા-આરાધનાનો પ્રારંભ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કર્યો હતો. પૌરાણિક માન્યતા મુજબ વસંત પંચમીના શુભ દિવસે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે સરસ્વતી માતાને વિદ્યા અને વાણીની દેવી તરીકે પૂજ્યા અને પંડિતો, વિદ્યાર્થીઓ તથા જિજ્ઞાસુઓ માટે આ દિવસે વિદ્યારંભ કરવાની પરંપરાનું સ્થાપન કર્યું. શ્રીકૃષ્ણે સરસ્વતી માતાને વરદાન આપ્યું કે મહા સુદ પંચમીના પાવન દિવસે લોકો તમારી પૂજા કરીને જ્ઞાનના માર્ગે આગળ વધશે. વસંત પંચમીનો દિવસ પ્રકૃતિના નવજીવન અને માનસિક પ્રફુલ્લતાનો સંકેત છે. આ દિવસે વસંતની મોહકતા અને સરસ્વતીની વિદ્યા સુષમા એકરૂપ બની જાય છે. તેથી વસંત પંચમીને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, શુદ્ધ ચેતના અને સર્જનાત્મકતાનું પર્વ માનવામાં આવે છે.

પાનખર વૃદ્ધાવસ્થાનું પ્રતીક છે, જ્યારે વસંત યુવાનીનું, ઉત્સાહનું અને ઉલ્લાસનું. વસંતપંચમી એટલે જીવનની વાટિકામાં ફરીથી કૂંપળો ફૂટે તેવો ક્ષણ. પ્રકૃતિ જાણે પોતાના સૌંદર્યના તમામ રંગો માનવમન સામે ખુલ્લા મૂકે છે. કવિ કાન્તે વસંતને વનદેવતા કહીને વધાવી છે. વસંતનું આગમન થતાં જ વન, ઉપવન, લતા અને વૃક્ષો જાણે નવી ચેતનાથી હસી ઊઠે છે. અપરંપાર કૂંપળો ફૂટે છે, ફૂલો ખીલે છે અને સમગ્ર પ્રકૃતિ એક જીવંત કવિતામાં રૂપાંતરિત થઈ જાય છે.

વસંતઋતુમાં પ્રકૃતિનો શણગાર અદભૂત હોય છે. આંબાડાળે ઝૂલતી કોકિલના મધુર ટહૂકા હૃદયને સ્પર્શે છે. આમ્રમંજરી માં ભ્રમરોનો ગુંજારવ સંભળાય છે. ખીલતી પુષ્પકળીઓ અને પંખીઓના કલરવથી વન-ઉપવન થનગની ઊઠે છે. મંદ મંદ વહેતો પવન વાંસમાંથી પસાર થાય ત્યારે જાણે વાંસળીના સૂર ગુંજે છે. મલય પર્વત તરફથી આવતો શીતળ અને સુગંધી પવન મનને પ્રફુલ્લિત કરી દે છે. આવા વાતાવરણમાં કવિના દિલમાંથી કવિતા આપમેળે વહેવા લાગે છે, સંગીતરસિકોના કંઠમાંથી મધુર સૂર રેલાય છે અને પ્રકૃતિ પોતાનો વૈભવ ગીત, સંગીત અને કલાના સ્વરૂપે વ્યક્ત કરે છે.

આથી જ વસંતને સાહિત્ય, સંગીત અને જ્ઞાનની દેવી સરસ્વતી સાથે જોડવામાં આવે છે. વસંતપંચમીએ વસંતની મોહકતા અને સરસ્વતીની વિદ્યા સુષમા બંનેનો અદ્ભુત સુમેળ સધાય છે. પ્રકૃતિ જાણે રંગબેરંગી ફૂલોનો મહોત્સવ ઊજવે છે. સદ્યસ્નાતા સુંદરીની જેમ નાહી-ધોઈને તે પોતાનું મોહક સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવદ્ગીતાના વિભૂતિયોગ માં કહે છે કે ઋતુઓમાં હું વસંત છું. આ વાક્ય વસંતના મહિમાને દિવ્ય ઊંચાઈ આપે છે. વસંતને ભગવાન પોતાની વિભૂતિ ગણાવે છે, કારણ કે તે પુષ્પગુચ્છોનો ભંડાર છે, જીવનની ઉર્જાનો સ્ત્રોત છે.

આસપાસ ચોપાસ સુરેશ ભટ્ટ

કહેવાય છે કે શ્રીકૃષ્ણે રાધા અને ગોપીઓ સાથેની રાસલીલા વસંતઋતુમાં કરી હતી. આ વસંતરાસથી જ શ્રીકૃષ્ણ રસેશ્વર અને રાસેશ્વર તરીકે ઓળખાયા, જ્યારે રાધિકાજી રસેશ્વરી બની. વસંતપંચમીથી વસંતોત્સવનો આરંભ થાય છે, જે પ્રેમ, રંગ અને આનંદનો ઉત્સવ છે. ફૂલોના ઝૂલા, રંગોત્સવ અને રાસલીલાઓ દ્વારા વસંત માનવજીવનમાં આનંદ અને સમર્પણની ભાવના જગાવે છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ મંદિરો અને હવેલીઓમાં વસંતપંચમી વિશેષ ઉત્સાહથી ઉજવાય છે. હવેલી-સંગીતથી મંદિરો ગૂંજી ઊઠે છે. ફૂલડોલ ઉત્સવનો આરંભ થાય છે. ઠાકોરજીને ફળ-ફૂલના હિંડોળે ઝૂલાવવામાં આવે છે. વસંતરાગના આલાપ, હિંડોળાના ગીતો અને ફૂલછડીઓથી શણગારેલી ડાળીઓ વસંતની ઉપાસનાનું દ્રશ્ય સર્જે છે. વસંતપંચમીથી શરૂ થઈ આખી વસંતઋતુ દરમિયાન આ ઉત્સવો ઉજવાય છે.

મધ્યકાલીન કવિઓએ વસંત, વસંતરાગ અને રાધા-કૃષ્ણ રાસ વિશે અસંખ્ય ગીતો રચ્યાં છે. કવિ જયદેવે રચેલા 'ગીતગોવિંદ'માં વસંતના સૌંદર્યનું મનોહર વર્ણન મળે છે. એક સખી રાધાને કહે છે કે આવી રસસભર વસંતમાં શ્રીહરિ વિહાર કરે છે. વાત્સ્યાયનના 'કામસૂત્ર'માં પણ વસંતોત્સવનો પ્રાચીન ઉલ્લેખ મળે છે, જે બતાવે છે કે વસંત માત્ર ઋતુ નહીં પરંતુ જીવનનો ઉત્સવ છે. હોલિકોત્સવ પણ આ વસંતોત્સવનું જ એક રૂપ છે, જ્યાં રંગો અને આનંદ દ્વારા જીવનની ઉજવણી થાય છે.વસંતપંચમીનો એક મહત્ત્વનો પાસું છે વિદ્યાની દેવી સરસ્વતીનું પૂજન. માન્યતા અનુસાર સરસ્વતી દેવીનો જન્મ વસંતપંચમીએ થયો હતો. હંસ પર વિરાજમાન, વીણાધારિણી અને શ્વેતવસ્ત્રા માતા સરસ્વતી બ્રહ્માજીની પુત્રી છે. બ્રહ્મા સર્જક છે અને સરસ્વતી સાહિત્ય, સંગીત અને કલાની સર્જક દેવી છે. શ્વેત હંસ, કમળ અને શુભ્રવસ્ત્ર શુદ્ધિ અને સાત્ત્વિકતાના પ્રતીક છે. છ ઋતુઓમાં વસંતને સૌથી વધુ સાત્ત્વિક માનવામાં આવે છે, તેથી વસંત અને સરસ્વતી બંનેમાં નિર્મળતાનો સંગમ જોવા મળે છે.સરસ્વતી પૂજનમાં શ્વેત ફૂલો, દૂધ, માખણ, અક્ષત, સાકર અને સફેદ તલ જેવી સાત્ત્વિક સામગ્રીનો ઉપયોગ થાય છે. દેવી સમક્ષ પુસ્તકો મૂકીને જ્ઞાનનો આરંભ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત પાઠશાળાઓમાં સરસ્વતી મહોત્સવ યોજાય છે. પૌરાણિક માન્યતા મુજબ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે સર્વપ્રથમ સરસ્વતીની પૂજા કરી હતી અને પંડિતો તથા વિદ્યાર્થીઓ મહા સુદ પંચમીના દિવસે વિદ્યારંભ કરે તેવું વરદાન આપ્યું હતું.

આથી જ વસંતપંચમીને વિદ્યારંભનો શુભ દિવસ માનવામાં આવે છે.વિદ્વાન કાકા કાલેલકરે 'જીવતા તહેવારો'માં વસંતપંચમીને કવિઓ, ગાયકોએ અને રસિકોએ ગોઠવેલો ઉત્સવ કહ્યો છે. કોયલના ટહૂકા, આમ્રમંજરીની સુગંધ અને સંગીતનું નવું સત્ર વસંત સાથે જ શરૂ થાય છે. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના શ્રી સહજાનંદ સ્વામીએ પણ વસંતપંચમીના દિવસે 'શિક્ષાપત્રી'ની રચના કરી હતી, જે આ પર્વના જ્ઞાનમય મહત્ત્વને વધુ દૃઢ બનાવે છે.આ રીતે વસંતપંચમી માત્ર ઋતુપરિવર્તનનું પર્વ નથી, પરંતુ જીવનને નવી દિશા આપતું, જ્ઞાન અને સૌંદર્યને એકસાથે ઉજવતું મહાપર્વ છે. વસંત અને સરસ્વતીના સંગમથી માનવજીવનમાં આનંદ, સાત્ત્વિકતા અને સર્જનાત્મકતાનો પ્રવાહ વહે છે — એ જ આ પર્વનો સાચો સંદેશ છે.